

Julebygda Gammeldanslag

Tur til Lillehammer

20. – 24. September 2019

Tekst og bilder av Kari og Steinar Raugstad og Olav Haavardsholm

Dag 1

Fly Sola-Gardermoen, buss til Lillehammer og omegn.
Hotell på Lillehammer.

- Flyavgang kl. 07.30 fra Sola gikk greit, bortsett fra at 2 deltakere var uheldige og falt og skadet seg i rulletrappa. De ble fort tatt hånd om av «våre egne», godt utdannede helsepersonell og det kom snart flyplasspersonell. Men dessverre kunne de ikke være med på turen.
- Vår første stopp på turen var Domkirkeruinene på Hamar. Inne i «Glassdomen» fikk vi høre om den katolske kirken i Norge, og bevaringen av ruinene. Akustikken i «Glassdomen» var fantastisk - guiden sang også 2 salmer!
- Det ble enda en attraksjon denne dagen - Løiten Brænderi og Lysstøperi. Vi fikk være med på en «reise» med poteten fra levering til ferdig brennevin, men også historien om forbudstiden i Norge og farene med alkohol. Noe for enhver smak.

Klar for omvisning på domkirkeodden med ruinene etter Hamar Domkirke

Alle er forventningsfulle og
ser på Anne Kari og den
kjempe guiden vår

**Guiden vår var
kledd i en flott
middelalder-drakt**

Historien om Domkirken

Her er historien om Hamar
Domkirke i et nøtteskall.
Veldig interessant lesning.

Reformasjonen og Domkirkeodden

Reformasjonen i Hamar 1537

I Norge ble Luthers lære innført med militær-
makt av danskekongen i 1537. Kongen skulle være
øverste leder for kirken, og biskop Mogens' store
eiendommer gikk over til staten. Bispegården
ble sete for lensherren, kongens representant i
området. Klostret ble nedlagt og domkirken
mistet sin funksjon.

Hamar blir en ruinby

De gamle bygningene ble vanskjøttet, og slik startet
prosessen som etter hvert førte til at de ble ruiner.

Under den nordiske 7-årskrigen i 1567, ble bispe-
gården angrepet. Lensherrens residens ble sprengt
i luften og fullstendig ødelagt. Taket på domkirken
brant, og hvelvene styrtet ned. Ingen ønsket å sette
i stand disse bygningene som for lengst var gått ut
av bruk.

Byen Hamar mistet ved reformasjonen sin
viktigste drivkraft; biskopen og bispesetet.
7-årskrigen førte til store ødeleggelser, og de
statlige institusjonene forsvant. På slutten av
1500-tallet har Hamar forsvunnet som by.

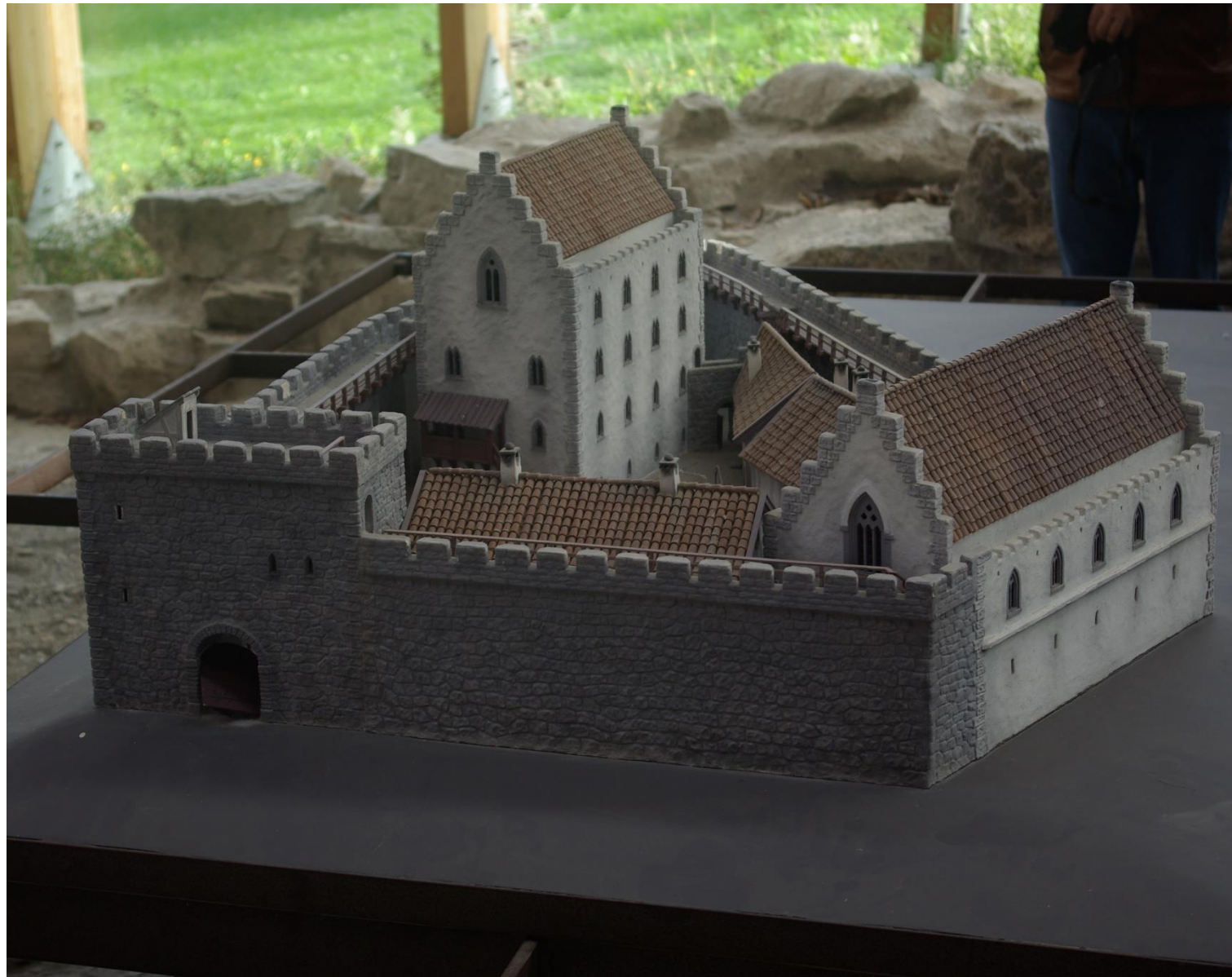

ENGLISH

Please scan the qr-code or use the
web address to see the English version.
www.kulturpunkt.org/1537

Bispeborgen slik den sannsynligvis så ut

Bispeborgen ble bygd på 1200-tallet av biskop Peter som følte behov for mer beskyttelse og vern mot fiender. Borgen inneholdt alt som var nødvendig for å holde ut en lengre beleiring. Det var blant annet tre brønner, stekehus, bakerovn, vinkjellere, sovekammere og møterom. Borgen ble angrepet flere ganger og siste gang var under sjuårskrigen med svenskene.

Hamardomen

Hamardomen er betegnelsen på den gamle Domkirken som ble bygd på 1100-tallet etter at bispesetet ble opprettet i 1152. Stor og flott ruvet den ute på Domkirkeodden i mange hundre år før svenskene angrep, taket brant og forfallet begynte.

I 1985 var forfallet kommet så langt at Riksantikvaren konkluderte med at det var nødvendig med et vernebygg der klimaet kunne kontrolleres. Det ble holdt en arkitektkonkurranse, og det seirende utkastet var tegnet av arkitekt Kjell Lund.

Borgen som aldri ble bygd opp igjen

Ødeleggelsene var så store at borgen aldri ble bygd opp igjen med sin funksjon. På 1700-tallet ble den derimot bygd opp som en låve for Storhamar gård som lå på området. Bonden tok i bruk restene etter ringmuren og bygde en av landets største låver på ruinene. Bonden hadde i sin tid 90 kyr her i tillegg til 20 hester og andre dyr.

Da det ble slutt på gårdsdriften rundt andre verdenskrig, var låven i så dårlig stand at situasjonen var kritisk. Det ble bestemt å bygge om låven til et moderne museumsbygg på grunn av at Hedmarksmuseet, som hadde etablert seg her, hadde behov for rom til utstillinger, magasin, møter og drift. Sverre Fehn ble kontaktet og fikk i oppdrag å tegne det som nå heter Storhamarlåven.

Den arkitektoniske hovedidé har vært å skape en form som både bevarer de eksisterende restene av bispegården og Storhamarlåven og åpner muligheten for å gå videre med de arkeologiske utgravningene. I 2004-2005 ble det da også bygd nye vernebygg tegnet av Fehn over to ruiner som ble gravd ut på 1980-tallet øst i anlegget.

I dag rommer Storhamarlåven en fast utstilling som også er tegnet av Sverre Fehn, i tillegg til en Jernalderutstilling og temporære utstillinger. Her kan man gå på egenhånd og utforske borgen og arkitekturen eller man kan få en omvisning av en av våre guider.

Her fikk vi se litt på restaureringsarbeidet

**Arbeidet foregikk
overalt på tunet**

Virkelig kunst!

**Fantastisk
murerarbeid
med naturstein**

Ruinoverbygg

Vernebygget, konstruert av stål og glass, sto ferdig i august 1998, og ble i tillegg til et vern, en ny økumenisk kirke. Det vil si at både den lutherske og katolske kirken kan bruke Hamardomen til gudstjenester og seremonier. Her er det vielser flere ganger hver sommer, det er barnedåp og konfirmasjon samt konserter og teaterforestillinger.

**En del av ruinene
som viser
hvordan
buegangene så ut**

Vår syngende guide

Salmesang i disse lokalene var fantastisk. Akustikken var så god og slik at du kunne høre sangen uten noen form for forsterkning uansett hvor du var i ruinoverbygget. Dette var ikke noe som var planlagt før bygging, men ble en hyggelig overraskelse da bygget stod ferdig

**Kirkerommet
slik det kan
brukes i dag**

Løiten Brænderi og lysstøperi

Vi fikk en fantastisk gjennomgang av hele prosessen for å lage brennevin – helt fra poteten til det ferdige produktet.

Det var et utrolig morsomt show som vi sent kommer til å glemme

Forestillingen het: **En Akevisitt**

Dette var en enmannsforestilling spilt av Odd Magnar Syversen og er Norges mest spilte teaterforestillinger, framført mer enn 6200 ganger

**Men Kjell og
Sigurd hadde nok
på forhånd sine
tanker om det
hele -----**

**Birgit og Tore
derimot visste
hva vi gikk til og
så fram til
denne
gjennomgangen**

**De andre var litt
avventende.**

Så var vi i gang...

Bonde Anders Bakken, ca. 1870

kommer med poteter, men
brenneribestyreren vil ikke
lukke ham inn.

Han er irritert over ikke å få
utført sitt ærende. Er
aksjonær (har 2 aksjer) og
deltok på bygginga av
Brænderiet. Forklarer devisen
"NON AGUNT NISI FLUIDA",
som han ganske fritt
oversetter med "det er ittnå
som virke' minners hell det er
flytendes. ..."

Bonden forteller om tida før opprettelsen av Brænderiet: - om da det var brenneapparat på hver eneste gard, "bare presten hadde to", om kvantumsreguleringer som tvang bøndene inn i samvirke slik at de bygde det han kaller "Juvelen på Hedemarken", - og om planer om etablering i Christiania.

Brænderiarbeider Anton Karlsen, ca. 1910.

Stopper lekkasje på spritrøret. Forteller om selve brenneprosessen: 40 tonn poteter pr dag gir 4000 liter sprit. Potetene vaskes, kokes under trykk slik at stivelsen nedbrytes og omdannes til sukker. Potetmassen kjøles ned, tilsettes gjærkultur og gjærer i 48 timer før brenning. Brenningen foregår i to omganger, fram til ren 96% sprit. "Og mer har je strengt tatt itte lov tel å sea, -je kæn da itte stå her og lære dekk åssen di skar laga brennvinn!"

Dr. Elias Mikkelsen, ca. 1920.

I 1919 ble det innført totalforbud mot brennevin i Norge. Alkohol var imidlertid tillatt som legemiddel, noe som førte til at mange leger, tannleger og dyrleger(!) skrev ut resepter på brennevin for alle slags plager. Brænderiene fulgte opp med bl.a. å trykke ferdige resepter: "Til medicinsk brug utbedes....." Dr. Mikkelsen er på Brænderiet for å få bestyrer Løwlie til å utvikle en "sunnhetslikør" etter sine anvisninger. Underveis forsøker han å selge sine "tjenester" til publikum. Mikkelsen har eksistert i virkeligheten. Han skrev ut 48 000 resepter på "sykebrennevin" før han ble fratatt legelisensen.

Avholdsagitator Søren Sørensen, ca. 1920.

Sørensen er glødende motstander av "alkoholen og dets uvesen". Han forteller publikum om alkoholens skadevirkninger på kropp og helse, -om menn som drikker opp lønna eller som slår kone og barn i fylla, og om andre samfunnsmessige skader. Sørensen forklarer også publikum om Dr. Mikkelsens mildt sagt slepphendte omgang med brennevinsresepter og refser ham for denne virksomheten. Formaner tilslutt publikum om å holde seg unna alkoholen.

Laborant Olsen (også kjent som Rutmar Gåstad), ca.1956

Laboranten er ivrig opptatt med utviklingen av nye smaksvarianter. Innimellom blanding og prøvesmaking av heller tvilsom karakter forteller han blant annet om Anders Løwlie (opprinnelig het han Løvlien) som kom til bedriften 21 år gammel og som raskt ble bestyrer, sin unge alder til tross. Løwlie regnes som Løitenakevittens far. Videre fikk vi høre om Linje-effekten - modning av akevitten på ekefat som sendes med skip til Australia-, og om Løiten Brænderis konkurrent, Lysholm, som forsøkte å gjenskape Linjeeffekten uten den dyre båttransporten. Han forteller også at Brænderiet har utvidet og i tillegg til spritproduksjonen nå også produserer saft og syltetøy.

Dag 2

- Rusletur med Birgit som guide. Målet var Sigrid Undset's hjem, Bjerkebæk, som nå er blitt et museum. Der ble vi delt i 2 grupper med hver sin guide, - og vi gode innblikk i hennes liv og forfatterskap.
- Så var vi klar for nye inntrykk. Bussen stod klar og tok oss til Aulestad, Bjørnstjerne og Karoline Bjørnson sitt hjem.
- Igjen 2 grupper hvor den ene ble vist rundt i hjemmet - den andre fikk se seg rundt og nøt været - og deretter «omvendt».
- Etter en god lunsj (som vi på våre kanter kaller middag), viste en entusiastisk guide oss rundt i det nye «Nasjonalt Kjøretøyhistorisk Museum» (bilmuseum) på Hunderfossen - som ble åpnet i juni 2019.
- Birgit hadde via sine gode kontakter på Lillehammer ordnet med danseplass for oss, og Knut hadde med musikk. Lillehammer Helsehus hadde flott lokale som vi benyttet.

Sigrid Undset er Norges internasjonalt mest kjente kvinnelige forfatter. Hun skrev romaner, noveller, essay, helgenfortellinger, selvbiografiske tekster og noen få dikt og skuespill. I 1928 ble hun tildelt Nobelprisen i litteratur for sine mektige skildringer av middelalderen i Norden. Hennes mest kjente verk er trilogien om Kristin ...

Bjerkebæk

Sigrid Undsets hjem

Sigrid Undset bodde på Bjerkebæk med sine tre barn fra 1919 til hun døde i 1949. Her skrev hun de to middelalderverkene «Kristin Lavransdatter» og «Olav Audunsson», som hun fikk Nobelprisen i litteratur for i 1928. Stedet åpnet som museum i 2007, og er gjenskapt slik det så ut på 1930-tallet.

Sigrid Undset's home

Bjerkebæk Hjemmet til Sigrid Undset

Interiør fra en av stuene

Maleri og frimerke av Sigrid Undset

Utstilling av Sigr Undset sin brevskrivning

Etter en kort kjøretur i buss kom vi til Aulestad som var Bjørnstjerne Bjørnson sitt hjem

Bjørnstjerne Bjørnson (1832-1910) var en av Norges og Europas viktigste forfattere i andre halvdel av 1800-tallet. Hans produksjon er svært omfattende og inkluderer romaner, noveller, teaterstykker og lyrikk. I tillegg til dette var han også journalist, debattant, teatersjef og politisk aktivist. I Norden var han pioner i en rekke litterære sjangre ...

Bjørnson og Aulestad

Bjørnson-familien kjøpte gården Aulestad i Gausdal i 1875, mens de ennå bodde i Italia.

Noen år tidligere hadde familien vært gjester på Aulestad, da de besøkte venner på folkehøgskolen i Follebu.

Det var flere grunner til dette kjøpet. Den ene var at Bjørnson på denne tiden var svært opptatt av Grundtvig og folkehøgskolen, og han ville gjerne være i nærheten av vennene Christoffer Bruun og Kristoffer Janson som hadde startet folkehøgskolen Vonheim i Follebu.

En annen grunn var at Bjørnson, forfatteren av bondefortellingene, gjerne ville eie en gård på landet. Han var overbevist om at den nye nasjonalfølelsen og nasjonsforståelsen måtte komme fra bøndene, og han anså dem som det ekte bindeleddet tilbake til heltene i sagatiden.

På gården står
en minnestein av
Bjørnstjerne og
kona Karoline

Driftsbygningen
var restaurert og
inneholdt et
museum på låven

Bjørnsons likferd og begravelse

1909 ble han rammet av et slag, og han døde 26. april 1910 i Paris, 77 år gammel. Hans likferd og begravelse ble en nasjonal og internasjonal begivenhet. I to dager, fra 28. til 30. april, ble Bjørnsons bære fraktet med tog fra Paris til København. Her var det en stor markering, og et folkehav tok farvel med Bjørnson. Båren ble overført til panserskipet *Norge*.

Den 1. mai seilte Norge inn Kristianiafjorden. På Honnørbrygga ventet hele det offisielle Norge med Haakon 7 og statsminister i spissen. Båren ble transportert med vogn til Trefoldighetskirken hvor minnegudstjenesten ble holdt. Bjørnson er gravlagt på Vårfrølsers gravlund i Oslo.

En krans i sølv
som var gitt av
venner i Italia

Her slapper vi av i strålende høstsol

Her ser vi dikteren
i kjent positur

Gårdsbestyrer boligen

Dag 3

Denne dagen var viet Maihaugen. Vi ruslet oppover til dette spesielle museet med Birgit og Tore som guider. Der er både et utendørs museum som viser eksempler på byggeskikker i Norge på 1800-tallet og et innendørs museum som bl. a. viser Norges historie. Gode guider - og til slutt en rusletur på egenhånd.

Etter en «lang
spasertur» for
noen var det
herlig med en
liten knert fra
flaska til Anne
Kari

ÅÅÅÅ – det gjorde
godt i stortåa

Etter en kjekk
omvisning og tur på
egen hånd var det
godt med en liten
hvil i solveggen

Dag 4

- Prøysenhuset. En hyggestund i stua med Prøysen-viser. Og vi nynnet med.
- I Opplevelses-senteret fikk vi lunsj og lært litt mer om Alf Prøysen.
- På hjemveien svingte bussjåføren opp til toppen av skianlegget/hoppbakkene bygd til vinter-OL i 1994. Flott utsikt over Lillehammer og området rundt nord-enden av Mjøsa. Noen fulgte bussen ned igjen, andre gikk de mange trappene til bunnen av bakken og ble plukket opp av bussen.
- Kl. 19.00 møtte vi opp i lokalene til «Lillehammer Spel og Dansarlag». De hadde invitert oss etter avtale med Birgit. En kjekk kveld med flott musikk - noen nye danser - og en pause med god mat og drikke. Hanne foreslo senere at vi som takk for oss samlet inn kr 25 pr. deltaker på dansen (frivillig gave) som takk for invitasjonen til hyggelig dansekveld med god musikk og mat og drikke - Kr. 830 ble sendt til danselaget.

Til Alf Prøysen sitt hjemsted var vi velkomne

Vi hadde en svært interessant og fin stund i Prøysenhuset og Prøysenstua

Alf Prøysen ble født på husmannsplassen på Rudshøgda i Ringsaker kommune. Husmannsplassen hørte til gården Hjelmstad, og faren til Alf arbeidet der som husmann.

De fleste fortellingene og sangene til Alf Prøysen foregår i et miljø som ligner på bygda hvor han vokste opp: på Hedmarken på 1920- og 1930-tallet; mellom gårdsarbeiderne på store gårder og mellom naboer og familiemedlemmer på husmannsplasser. Det er spesielt de tidligste tekstene hans som foregår i gårdsarbeidermiljøet. På 1960-tallet handler sangene og fortellingene mer og mer om folk flest, uavhengig av om de er rike eller fattige.

Her ser vi en modell
av Prøysenhuset på
husmannsplassen
Rudshøgda der Alf
kom fra

Her samles vi til
orientering
utenfor
Prøysenstua

Benken framfor
glaset med radioen
ved sida

Og rokken

På
kjøkkenet
stod
separatoren
klar til bruk

Den lune og fine stua i Prøysenhuset

Slipesteinen
gikk og gikk før i
tida

Her er det faktisk
bygd ei stjerne på ei
søyle som lyser over
huset der a jordmor
Mattia bor

Dag 5

- På vei til Gardermoen besøkte vi Eidsvoll-bygningen og fikk høre historien om hvordan Norge igjen ble et selvstendig land etter ca. 400 år som lyderike under Danmark - Det utrolige året 1814.
- Siste stopp var Trandum-skogen. Her var ingen veiviser men informasjonstavler som fortalte de grufulle henrettelsene tyskerne foretok her under okkupasjonen av Norge.

På Eidsvoll hadde vi lunsj og omvisning

I 1814 vart Grunnlova skriven og vedteken i hovudbygningen på Eidsvoll jarnverk, og i ettertid er huset kjent som Eidsvollsbygningen. Den gongen var det ein privat heim, og det var Carsten Anker som eigde jarnverket.

Huset er i lafta tømmer og panel, og då det stod ferdig kring 1770 var det den største trebygningen i landet (fram til Stiftsgarden i Trondheim vart bygd nokre år seinare). Men alt i 1780-åra byrja dåverande jarnverkseigar, Hans Hagerup Gyldenpalm, å modernisere huset. Carsten Anker heldt fram moderniseringa av huset då han kjøpte verket i 1794, men i 1814 var det framleis ein del av andre høgda som ikkje var ferdig. Den store salen som skulle bli festsal med Anker si store samling måleri, vart aldri fullført slik som planlagt. I 1814 vart han nytta til møta i Riksforsamlinga, og vart etter det kalla Rikssalen.

Eidsvollsbygningen har ei grunnflate på om lag 600 m², og med kjellar og to høgder vert det eit stort hus med mange rom. Kjellaren inneheldt kjøken og matkjellarar, og alt som elles trongst for å drifta eit herskapshus. I tillegg var det soverom for tenarstaben, og folkestove. Folkestova var matrommet til tenarane.

I fyrste høgda var det finstover og selskapsrom i nordfløya, og daglegrom i sørfløya. Selskapsromma hadde meir påkosta interiør, med kostelege tapet og golvteppe, medan nokre av romma i sørfløya hadde måla panel og golv.

Her tusler vi litt rundt i den ærverdige bygningen som gav rom til Grunnlovsforsamlingen

Staten tok over Eidsvollsbbygningen i 1851, og huset vart sett i stand til det første grunnlovsjubileet i 1864. Då forsvann diverre Anker sine opphavlege tapet og fargar. Seinare har Eidsvollsbbygningen blitt restaurert til grunnlovsjubilea kvart femtiande år. Målet med restaureringa til jubileet i 2014 var å attskapa Ankers interiør med rekonstruerte tapet og fargar, tekstilar og inventar.

**Her ser vi Riksalen hvor
alle forhandlingene
foregikk i 1814**

Kjøkkenet var plassert i kjelleren slik at kjøkkenpersonalet måtte bære maten opp gjennom trange trappeganger til de forskjellige fest- og oppholds-lokalene

På Trandum fant vi
denne minnesteinen

Og her er alle
minnetavlene over de
som mistet livet her i
Trandum skogen

- **Takk** til Birgit og Tore for viktige bidrag i planleggingen av hele turen, tilrettelegging på Maihaugen, info og guiding på bussen og under rusleturene i byen.
- **Takk** til Knut og Reidun for god musikk og introduksjon av danser til Lillehammer Spel og Dansarlag.